

Мистецтвознавча експертиза в розслідуванні та доказуванні контрабанди культурних цінностей

Юрій Ковальов *

* Канд. юрид. наук, докторант ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,
м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9159-4499>,
e-mail: koval.98819@gmail.com

DOI: 10.32353/khrife.2.2025.12 УДК 343.985(477)

Надійшло 23.05.2025 / Рецензовано 28.05.2025 / Прийнято до друку 25.06.2025 /
Доступно онлайн 30.06.2025

Мета статті — визначити особливості призначення мистецтвознавчої експертизи під час розслідування контрабанди культурних цінностей, розкрити значення висновку експерта для процесу доказування. Для реалізації цієї мети застосовано такі загальнонаукові методи, як аналіз і синтез, метод системного аналізу, логіко-структурний, узагальнення та ін. З'ясовано, що мистецтвознавча експертиза — доволі рідкісне явище для правозастосовної діяльності, однак є обов'язковою для призначення під час розслідування контрабанди культурних цінностей, оскільки засвідчення художнього, історичного, етнографічного та наукового значення конкретного об'єкта є підставою для його подальшого збереження, відтворення й охорони та належить винятково до компетенції спеціалістів із відповідним статусом. Зазначено, що під час розслідування запитання про те, чи належить об'єкт до категорії культурних цінностей, слідчі доволі часто адресують експертів, однак відповідь саме на це питання вже є компетенцією правників. Компетенція експерта полягає у визначенні художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору. З огляду на це наголошено, що перед прийняттям рішення про призначення мистецтвознавчої експертизи доцільним є попереднє консультування зі спеціалістом у галузі мистецтвознавства; це дає змогу належно сформулювати експертні завдання, уточнити предмет дослідження й забезпечити якість подальшого висновку та зібраних доказів. З'ясовано, що оцінювання висновку експерта під час досудового розслідування передбачає з'ясування того, чи виконано всі завдання, покладені на експерта, через що

окремі з них не виконано або що вплинуло на неможливість їх виконати і чи доцільно призначати додаткову експертизу. На етапі оцінювання також важливо звернути увагу на те, чи відображено у висновку відомості про кваліфікацію та компетенцію експерта у відповідній царині знань. Під час судового розгляду (на етапі оцінювання висновку експерта) його можуть допитати. Хоча закон прямо не визначає предмета допиту експерта на стадії досудового розслідування, відповідно до правової природи експертизи допит має стосуватися лише тих обставин, які стали відомими експертові у зв'язку з виконанням експертного дослідження, або тих, які мають значення для належного оцінювання висновку. Обґрунтовано, що під час розслідування контрабанди культурних цінностей важливо призначати мистецтвознавчу експертизу, а не звертатися до інших форм застосування спеціальних знань, оскільки лише проведення експертизи гарантуватиме отримання доказу, який відповідатиме ознакам допустимості, належності й достовірності, а тому може бути покладений в основу доказування.

Ключові слова: кримінальне правопорушення; злочин; спеціальні знання; експертиза; мистецтвознавча експертиза; оцінювання доказу.

Постановка наукової проблеми

Для розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із контрабандою, важливе значення мають спеціальні знання. Судовий розгляд неможливий без їх застосування, оскільки низка питань, які потребують розв'язання, перебувають поза межами професійної компетенції сторони обвинувачення. Насамперед ці питання стосуються з'ясування природи й сутності предмета, який особа намагалася перемістити поза митним контролем або із приховуванням від такого контролю.

Ознаки в діях особи контрабанди культурних цінностей, під якими розуміють «об'єкти матеріальної та духовної

культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні»¹, відповідальність за яку передбачена ст. 201 Кримінального кодексу України², визначають на підставі застосування спеціальних знань спеціалістів та експертів.

На відміну від звичайних рухомих речей, культурні цінності мають низку специфічних ознак, які відмежовують їх від інших предметів матеріального світу. Саме тому під час визначення належності певного об'єкта, який переміщують через митний кордон України, до категорії культурних або історичних цінностей слід обов'язково враховувати час його створення (епоху, століття), спосіб

1 Митний кодекс України від 13.03.2012 р. № 4495-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 10.05.2025).

2 Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.05.2025).

виготовлення (ручна або механізована праця), ступінь збереженості, цілісність, раритетність, художню вартість та оригінальність. До провідних експертних завдань у такій ситуації належить з'ясування того, чи наділений об'єкт дослідження тим вагомим значенням, що характерно для культурної цінності. На практиці представники органів досудового розслідування доволі часто ставлять перед експертами завдання, які належать до компетенції правників. Окрім того, саме в цих дослідженнях доволі часто експерти об'єктивно не мають змоги виконати покладені на них завдання. Це ускладнює процес оцінювання³ висновку експерта та актуалізує завдання з пошуку альтернативних джерел доказів тих обставин, що становлять обов'язковий предмет доказування у кримінальному провадженні. Ураховуючи, що до цих питань представники наукової спільноти підходять поки що опосередковано, вважаємо за потрібне розв'язати їх у межах цієї наукової праці.

Мета статті

Визначити особливості призначення мистецтвознавчої експертизи під час розслідування контрабанди культурних цінностей, розкрити значення висновку експерта для процесу доказування.

Методи дослідження

Для реалізації цієї мети застосовано такі загальнонаукові методи, як аналіз і синтез, діалектичний, системного аналізу,

логіко-структурний, узагальнення та ін. Діалектичний метод забезпечив цілісне розуміння сутності мистецтвознавчої експертизи як юридичного й культурного феномена, її місця в системі судових доказів, взаємозв'язку між компетенцією експерта та повноваженнями правників. Системно-структурний метод дав змогу: 1) виокремити функційні елементи мистецтвознавчої експертизи (предмет, завдання, стадії призначення); 2) визначити її роль у структурі кримінального провадження (особливо на етапі оцінювання доказів); 3) систематизувати функції слідчого, експерта, прокурора та суду в процесі призначення й оцінювання висновку експерта.

Формально-логічні методи (аналіз, синтез, індукція, дедукція) застосовано для визначення та опису складових процесу призначення експертизи (збирання матеріалів, постановка запитань, вибір експерта тощо), синтез забезпечив узагальнення отриманих результатів, індукція сприяла формулюванню загальних положень на підставі аналізування поодиноких прикладів із практики, дедукція — для формулювання висновків щодо допустимості й належності доказів.

Порівняльно-правовим методом послуговувались для зіставлення правового регулювання різних форм застосування спеціальних знань (консультація, участь спеціаліста, експертиза), розмежування компетенції експерта і слідчого, суду у розв'язанні певних питань та оцінюванні висновку експерта.

3 За правилами української мови іменник «оцінка» доцільно застосовувати тільки на означення результату процесу, позначення якості знань і поведінки учнів або думки, міркування про якість, характер когось (чогось), а прикметник «оціночний» є калькою з російської. В українській мові слід послуговуватися дієсловом «оцінювати» («оцінити») і прикметником «оцінний» відповідно. Натомість чинні нормативно-правові акти, на жаль, до сьогодні оперують помилковими словоформами (наприклад, «оцінка висновку експерта»).— *Ред.*

Аналіз основних досліджень і публікацій

Теоретичні й методологічні аспекти мистецтвознавчої експертизи досліджували та продовжують вивчати В. Бітаєв зі співавторами ⁴, П. Біленчук та О. Шульга ⁵, І. Гора ⁶, О. Дібіков ⁷, А. Долуда та О. Пукліч ⁸, О. Калашникова ⁹, Н. Карпінська ¹⁰, М. Курко зі співавторами ¹¹, Н. Ревенок ¹², М. Романов та Е. Єфремян ¹³, І. Ходченко ¹⁴ та багато інших. Аналітичний огляд наукових праць

українських теоретиків і практиків дає змогу констатувати, що ця проблематика охоплює широке коло питань, адже дослідження різноманітних об'єктів (живопису, музичної творчості, стародрукованих книг, об'єктів нумізматики та фалеристики тощо) характеризується своїми тонкощами й проблемними запитаннями.

Комплексно до визначення сутності та значення результатів мистецтвознавчої експертизи в системі засобів процесуальної діяльності органів досудового розслідування та суду під час розслідування

- 4 Бітаєв В. А., Шульгіна В. Д., Шман С. Ю. Методичні засади експертного дослідження культурних цінностей : навч.-метод. посіб. Київ, 2010. 128 с. URL: http://library.nakkkim.edu.ua:8080/libdoc/knugu/knygy2/mystectvoznnavci/bitaev_metod_zasady.pdf (дата звернення: 10.05.2025).
- 5 Біленчук П. Д., Шульга О. О. Консолідований порівняльно-аналітичний аналіз мистецтвознавчих досліджень в Україні: правове і науково-методичне забезпечення. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 180—183. URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/4_2016.pdf (дата звернення: 10.05.2025).
- 6 Гора І. В. Проблеми судово-мистецтвознавчої експертизи в судочинстві України. *Часопис Академії адвокатури України*. 2015. Т. 8. № 4 (29). С. 42—49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaa_u_2015_8_4_4 (дата звернення: 10.05.2025).
- 7 Дібіков О. О. Судова мистецтвознавча експертиза. *Молодий вчений*. 2024. № 6 (130). С. 25—31. DOI: 10.32839/2304-5809/2024-6-130-5 (дата звернення: 10.05.2025).
- 8 Долуда А. О., Пукліч О. С. Класифікація об'єктів судової мистецтвознавчої експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2016. Вип. 16. С. 399—405. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2016_16_55 (дата звернення: 10.05.2025).
- 9 Калашникова О. Л. Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей : підручник. Київ, 2006. 479 с. URL: <https://surl.li/dfcfaq> (дата звернення: 10.05.2025).
- 10 Карпінська Н. Проблемні аспекти судової мистецтвознавчої експертизи. *Історико-правовий часопис*. 2017. № 2 (10). С. 124—129. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2017_2_27 (дата звернення: 10.05.2025).
- 11 Курко М. Н., Біленчук П. Д., Шульга О. О. Правове і наукове забезпечення мистецтвознавчих досліджень в Україні: системний аналіз. *Європейські перспективи*. 2014. № 3. С. 123—131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2014_3_21 (дата звернення: 10.05.2025).
- 12 Ревенок Н. М. Сучасні методи мистецтвознавчої та технологічної експертизи виробів з порцеляни та фаянсу. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2015. № 2. С. 154—158. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2015_2_35 (дата звернення: 10.05.2025).
- 13 Романов М., Єфремян Е. Теоретичні питання та загальні методичні положення судово-трасологічного дослідження контактної взаємодії об'єктів. *Вісник Академії правових наук України*. 1999. № 2 (17). С. 147—155. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/4235> (дата звернення: 10.05.2025).
- 14 Ходченко І. Л. Теоретичні аспекти судової мистецтвознавчої експертизи. *Криміналістика і судова експертиза*. 2017. Вип. 62. С. 460—465. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2017_62_57 (дата звернення: 10.05.2025).

кримінальних правопорушень, пов'язаних із посяганнями на культурні й історичні цінності, підійшов О. Шульга¹⁵.

Особливості призначення мистецтвознавчих експертиз у кримінальному провадженні досліджували представники Харківського національного університету внутрішніх справ¹⁶, О. Шульга та Т. Лелюк¹⁷ і деякі інші. Допоки не вирішеними питаннями залишаються різні аспекти призначення мистецтвознавчих експертиз у контексті сформованої слідчої ситуації та оцінювання отриманих висновків, тому ці питання й покладено в основу нашого дослідження.

Викладення основного матеріалу дослідження

Судово-мистецтвознавча експертиза — окрема сфера судової експертної діяльності, яка поєднує елементи мистецтвознавства та правничої науки. Її предметом є дослідження й оцінювання художніх об'єктів у межах кримінальних проваджень і їх судового розгляду.

До об'єктів, які можуть підлягати мистецтвознавчому експертному дослідженню, належать антикварні речі, твори монументального та станкового живо-

пису, графіки, декоративно-ужиткового мистецтва, а також архітектурні пам'ятки, скульптурні композиції, малі форми пластики, музичні інструменти, нотні видання. Окрім того, дослідженню підлягають предмети нумізматики, фалеристики, геральдики та вексилології (зокрема, герби і прапори), а також друковані матеріали, аудіо- та відеозаписи, фотографії¹⁸.

До основних завдань мистецтвознавчої експертизи належать, зокрема, установлення автентичності й ідентичності мистецьких творів, визначення їхньої художньої, історичної та культурної цінності, а також участь у вирішенні правових питань, пов'язаних із поділом майна або розслідуванням фактів незаконного переміщення чи обігу культурних об'єктів¹⁹.

Фахівці у сфері мистецтвознавства поєднують знання з історії й теорії мистецтва з методами судової експертизи, що дає змогу формувати виважені, аргументовані висновки, необхідні для прийняття обґрунтованих рішень у справах, пов'язаних із мистецькими об'єктами. Окрім цього, цілком обґрунтованим і необхідним є формулювання для мистецтвознавчої експертизи запитань не лише щодо ідентифікації об'єкта та його належності до культурних цінностей,

- 15 Шульга О. О. Судово-мистецтвознавча експертиза у кримінальному судочинстві України : дис. ... д-ра філос. у галузі права. Київ, 2020. 273 с. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fcfb0619-4a2a-4fae-b698-c923a28bc157/content> (дата звернення: 10.05.2025).
- 16 Бугайчук К. Л., Корнієнко Д. М., Стреляний В. І. та ін. Особливості призначення і проведення експертизи щодо визначення розміру матеріальних збитків, шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяної кримінальним правопорушенням : наук.-метод. рек. Харків, 2015. 63 с. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bea43b05-e24c-4252-9f87-e6560334535a/content> (дата звернення: 10.05.2025).
- 17 Шульга О., Лелюк Т. Організаційні й тактико-психологічні засади проведення судово-мистецтвознавчих експертиз у кримінальному провадженні. *Юридична психологія*. 2023. № 1 (32). С. 68—78. DOI: [10.33270/03233201.68](https://doi.org/10.33270/03233201.68) (дата звернення: 10.05.2025).
- 18 Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень ; Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : затв. наказ. Мін'юсту України від 08.10.1998 р. № 53/5 (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 10.05.2025).
- 19 Там само.

а й щодо визначення характеру, причин і часу погіршення його стану, розрахунку вартості робіт з усунення шкоди, спричиненої контрабандними діями, або обчислення вартості знищеного об'єкта. До того ж не виключається й необхідність з'ясування обставин, які можуть свідчити про завдання моральної шкоди власникові культурної цінності — як фізичній, так і юридичній особі²⁰.

У контексті з'ясування специфіки провідних завдань мистецтвознавчої експертизи слід зауважити, що доведення автентичності твору мистецтва полягає у підтвердженні факту його створення конкретним автором або в певний історичний період. Це надзвичайно важливий аспект, зважаючи на те, що ринок мистецтва часто стикається з копіями та підробками. Для визначення автентичності проводять комплексне дослідження:

- 1) стилістичних особливостей і техніки виконання — оцінюють відповідність роботи характерній манері автора, якому приписують цю роботу;
- 2) матеріалів — аналізують фарби, полотно, рами та інші матеріали, що дає змогу визначити орієнтовний час створення об'єкта;
- 3) історії походження (провенансу) — вивчають документи, архівні джерела, висновки експертів, що підтверджують ланцюжок володільців твору²¹.

Атрибуція (установлення авторства) передбачає ідентифікацію конкретного автора мистецького об'єкта. Для цього експерти: а) досліджують підписи, монограми; б) вивчають історичні матеріали

й архіви; в) застосовують технічні методи, зокрема рентгенографію, аналіз ультрафіолетовим світлом тощо, які дають змогу виявити приховані підписи, записи або сліди коригування²².

Іще одним типовим завданням є оцінювання ринкової вартості, що передбачає визначення вартості твору мистецтва. Це має важливе значення в судових процесах, зокрема у випадках: а) поділу майна; б) страхових відшкодувань; в) оцінювання збитків, спричинених пошкодженням об'єкта. Наприклад, у справі Ямпільського районного суду Сумської області встановлювали вартість 14 предметів старовини, зокрема: перстень із круглим пласким щитком III—IV ст. до н. е., виготовлений зі сплаву золота, міді, заліза, паладію та срібла, масою 2,53 г; трьохнамистове скроневе кільце XII—XIV ст., виготовлене зі сплаву золота, міді, заліза, паладію та срібла, масою 4,11 г; дротяна сережка, що належить до прикрас черняхівської культури, виготовлена зі сплаву золота, міді, паладію та срібла, масою 0,84 г; підвіска-ароматниця у вигляді відерця, яка належить до прикрас черняхівської культури, виготовлена зі сплаву золота, міді, паладію та срібла, масою 1,26 г; підвіска-ароматниця у вигляді рогу, яка належить до прикрас черняхівської культури, виготовлена зі сплаву золота, міді, паладію та срібла, масою 0,70 г. Згідно з висновком судової мистецтвознавчої експертизи від 26.04.2021 р. № СЕ-19/111-21/12621-МЗ ці колекційні старовинні предмети належать до культурних цінностей, орієнтовна вартість становить 15 414 грн²³.

20 Костін М. І. Контрабанда. Доказування обставини вчинення злочину на досудовому слідстві: монографія. Київ, 2003. С. 75.

21 Дібіков О. О. Зазнач. твір. DOI: 10.32839/2304-5809/2024-6-130-5 (дата звернення: 10.05.2025).

22 Там само.

23 Вирок Ямп. райсуду Сум. обл. від 11.01.2024 р. Справа № 576/3518/23. Провадж. 1-кп/590/71/24/ЄДРСР: вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96157122> (дата звернення: 10.05.2025)

Оцінювання стану збереженості пошкоджених творів полягає у визначенні обсягу завданих збитків і потреби в реставрації. Розв'язання цього завдання передбачає проведення: а) візуального оцінювання об'єкта; б) технічного дослідження, яке може містити інфрачервоне знімання, рентген, мікроскопічний аналіз шарів фарби та матеріалів, використаних для створення об'єкта.

Визначення культурного та історичного значення — одне з типових завдань мистецтвознавчої експертизи, яку призначають під час розслідування злочинів досліджуваного нами виду. Це актуально, наприклад, для: а) археологічних артефактів; б) творів давнього мистецтва, які мають значення для історії, національної спадщини або міжнародного культурного обміну²⁴.

У межах класу мистецтвознавчих експертиз виокремлюють два основні роди:

- 1) *судово-мистецтвознавчу експертизу творів мистецтва*, спрямовану на дослідження предметів з метою визначення їхньої історичної, наукової або культурної цінності. До об'єктів такої експертизи належать твори живопису, графіки, скульптури, декоративно-ужиткового мистецтва, архітектури тощо;
- 2) *судово-психолого-мистецтвознавчу експертизу*, яка спеціалізується на аналізуванні аудіовізуальних, друкованих і цифрових матеріалів (кіно-, відеопродукції, поліграфічної продукції, мультимедійних носіїв тощо) з метою визначити, чи належать вони до порнографічної

продукції або такої, що пропагує культ насильства й жорстокості.

Ці напрями мають важливе значення в контексті кримінального провадження із захисту суспільної моралі, національної культурної спадщини, а також правового оцінювання мистецьких об'єктів і медіаконтенту²⁵.

Під час проведення таких експертиз експерт-мистецтвознавець зазвичай виконує різнопланові дослідження, які можуть містити: а) аналіз матеріалів, із яких виготовлено художній виріб; б) дослідження авторського підпису або клейма; в) вивчення манери письма (художнього стилю); г) виявлення ознак утручання (псування, реставрації або пізніших перероблень).

З огляду на це, у комплексній судово-мистецтвознавчій експертизі зазвичай виокремлюють два основні етапи:

- 1) *техніко-технологічне дослідження*, спрямоване на аналізування матеріальної структури об'єкта та встановлення його автентичності, тобто визначення, чи є цей предмет оригінальним твором або лише імітацією чи копією;
- 2) *мистецько-художнє дослідження*, яке містить: а) формально-стилістичний аналіз (дослідження елементів художнього стилю); б) історико-мистецтвознавче дослідження (визначення часу й місця створення об'єкта, його школи або авторства, сюжету, функційного призначення)²⁶.

Діагностичні експертизи у сфері мистецтвознавства умовно поділяють на прості та складні: прості спрямовані на встановлення окремих характерис-

24 Дібіков О. О. Зазнач. твір. DOI: 10.32839/2304-5809/2024-6-130-5 (дата звернення: 10.05.2025).

25 Фурман Я. В. Основи методики розслідування контрабанди культурних цінностей: дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2009. 235 с. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0410U001200> (дата звернення: 20.02.2025).

26 Там само.

тик або станів мистецьких об'єктів без необхідності глибокого комплексного аналізу; складні мають більш розгорнутий характер і, зберігаючи мистецтвознавчу основу, водночас містять елементи криміналістичного аналізу. Такими експертизами послуговуються у справах, де йдеться про незаконний обіг культурних цінностей, контрабанду, підробку витворів мистецтва тощо.

Зауважимо, що не за всіма об'єктами експерт може надати діагностичний або категоричний висновок. Наприклад, у справі, розглянутій Ожтвбрським районним судом м. Полтави, призначено мистецтвознавчу експертизу трьох фрагментів старовинного одягу та п'ятдесяти трьох скіфських наконечників для стріл. Згідно з висновком судової мистецтвознавчої експертизи, 53 наконечники для стріл, вилучені з міжнародного поштового відправлення, складають археологічну колекцію скіфських наконечників для стріл VII ст. до н. е.— IV ст. н. е. й належать до культурних цінностей, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення. Визначити належність трьох фрагментів предметів побуту, схожих на фрагменти поясного набору або кінської зброї та гудзик, виготовлених, імовірно, у VII—XIX ст., до культурних цінностей, що мають художнє, історичне, етнографічне й наукове значення, неможливо, тому що ці об'єкти є лише фрагментами предметів побуту та місце їх знаходження (археологічної знахідки) не визначено²⁷. Така практика актуалізує потребу у визначенні альтернативних шляхів пошуку та збирання доказів у подібних слідчих ситуаціях, адже, імовірно, за наявності всіх фрагментів вилучених об'єктів і надання їх експертам можна

було б з'ясувати їхнє походження та виконати інші завдання.

Судово-мистецтвознавча експертиза виконує не лише культурно-мистецьке, а й правозастосовне завдання, зосереджуючись як на мистецькому аналізі, так і на засвідченні (доказуванні) обставин кримінального правопорушення.

Призначення судово-мистецтвознавчої експертизи у кримінальному провадженні є складним, структурованим процесом, що охоплює низку послідовних стадій, які реалізують уповноважені особи — слідчий, прокурор або суддя. Цей процес передбачає:

- а) усвідомлення необхідності проведення мистецтвознавчої експертизи;
- б) вибір оптимального моменту для її призначення в межах розслідування;
- в) збирання й підготовку відповідних матеріалів для надання судовому експертові;
- г) формулювання експертних завдань, тобто кола запитань, на які має дати відповіді експерт;
- д) визначення експертної установи або конкретного експерта, якому доручать проведення експертизи;
- е) оформлення відповідної постанови про призначення експертизи (якщо ініціатор — слідчий або прокурор) або ухвали суду (у разі судового провадження).

Судово-мистецтвознавча експертиза має статус процесуальної дії, яку здійснюють у межах доказування та яка є самостійним джерелом доказів. Її особливість полягає в тому, що експерт-мистецтвознавець, спираючись на свої спеціальні знання, досвід і навички, самостійно з'ясовує нові факти, що мають

27 Вирок Ожтвбр. райсуду м. Полтави від 09.04.2021 р. Справа № 554/5955/19. Провадж. № 1-кп/554/153/21 / ЄДРСР : вебсайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96157122> (дата звернення: 10.05.2025).

доказове значення для справи. Це відрізняє експертизу від інших форм застосування спеціальних знань, наприклад, участі спеціаліста під час огляду або вилучення предметів.

У практиці розслідування важливо враховувати, що проведення судово-мистецтвознавчої експертизи експертами, які не є працівниками державних спеціалізованих установ, повинне мати доповнювальний характер, а не підміняти офіційну експертну діяльність державних установ.

Процесуальне рішення про призначення мистецтвознавчої експертизи, якщо ініціатором є сторона обвинувачення, оформлюють у вигляді постанови слідчого або прокурора відповідно до вимог Кримінального процесуального кодексу України²⁸. Перед прийняттям такого рішення доцільним є попереднє консультування зі спеціалістом у сфері мистецтвознавства, що дає змогу належно сформулювати експертні завдання, уточнити предмет дослідження та забезпечити якість подальших процесуальних дій.

Зауважимо, що доволі дискусійним питанням у правозастосовній діяльності залишається з'ясування та перевірка професійної компетенції судового експерта. Так, у раніше згаданий судовій справі (щодо скіфських наконечників для стріл) захисник заперечував можливість визнання судового експерта, який раніше провів дослідження, таким, що відповідає вимогам Закону України «Про судову експертизу». Задля перевірки або спростування доводів захисника суд провів допит експерта. Під час допиту з'ясовано, що зазначений судовий експерт має вищу мистецтвознавчу

освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень «Спеціаліст», кваліфікацію судового експерта за спеціальністю 15.1 «Мистецтвознавчі дослідження», 3-й кваліфікаційний клас судового експерта, стаж експертної роботи з 2008 року. Допитувана експертка підтвердила зроблений нею висновок, зазначивши літературу, наукові джерела, якими вона послуговувалась та які зазначила у висновку експерта. Досліджуючи надані їй на експертизу 53 предмети, а саме наконечники для стріл, вона дійшла висновку, що вони перебувають у задовільному стані збереженості зі слідами природної патини. Під час їх порівняння зі зразками скіфських наконечників стріл з археологічного словника У. Брея встановлено, що за своїми зовнішніми ознаками та формою вони належать до предметів часів скіфської культури (VII ст. до н. е.—IV ст. н. е.). Досліджувані наконечники є автентичними, належать до так званих копанок, про що свідчать природна патина та стан збереженості²⁹.

За результатами оцінювання цих доказів суд визнав висновок експерта належним і допустимим доказом, а також відхилив доводи сторони захисту про те, що надані на дослідження предмети старовини неможливо дослідити, оскільки їх знайдено не під час археологічних розкопок і вони не є колекцією.

Щодо оцінювання висновку експерта науковці наголошують, що воно відбувається у два послідовні етапи. Перший передбачає аналіз процесуальної складової призначення та виконання експертизи, а другий — оцінювання її наукової та фактичної обґрунтованості. У межах цього оцінювання слід з'ясувати: по-перше, чи містить висновок ві-

28 Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI (зі змін. та допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 20.02.2025).

29 Вирок Октябр. райсуду м. Полтави ... URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96157122> (дата звернення: 10.05.2025).

домості, які підтверджують кваліфікацію експерта у відповідній сфері знань; по-друге, чи відповідає профіль цих знань питанням, поставленим перед експертом; по-третє, чи дійсно розв'язання таких питань потребує спеціальних знань; по-четверте, чи відповідають методи, які застосував експерт для виконання поставлених завдань, його спеціалізації та рівню компетентності. Водночас важливо з'ясувати, чи не перевищив експерт меж своєї професійної компетенції. Одним зі способів перевірки обґрунтованості висновку експерта в досудовому провадженні є допит експерта. Хоча закон прямо не визначає предмета допиту експерта на стадії досудового розслідування, відповідно до правової природи експертизи допит має стосуватися лише тих обставин, які стали відомими експертові у зв'язку з виконанням експертного дослідження, або тих, які мають значення для належного оцінювання висновку³⁰.

До обставин, що можуть з'ясовувати під час допиту, належать, зокрема, відомості про освіту експерта, його професійний стаж, практичний досвід у проведенні досліджень відповідного профілю; методики, застосовані під час експертизи; роз'яснення суті проведених експериментів та їхнього значення для формування висновків. Так, у згаданій справі суд посилався на те, що під час проведення експертизи експертка зважала на сліди патини на досліджуваних об'єктах і дані, отримані методом порівняння зі зразками скіфських нако-

нечників стріл із археологічного словника, що обґрунтувала в описовій частині експертизи з посиланням на відповідні наукові джерела. У суду не залишилося сумнівів у компетенції експертки, яку попередили про кримінальну відповідальність за завідомо неправдивий висновок експерта та відмову від виконання покладених на неї обов'язків³¹.

Водночас, якщо слідчий або прокурор під час допиту намагається отримати від експерта відповіді на питання, які не пов'язані з проведеним дослідженням, але належать до сфери його знань, такі дії виходять за межі допустимого предмета допиту. У такому разі йдеться вже не про допит як процесуальну дію, а про консультативну форму застосування спеціальних знань. Хоча надання консультацій експертом передбачено можливостями кримінального провадження, його не можна здійснювати у формі допиту, оскільки останній має чітко визначену процесуальну природу³².

Висновки

Мистецтвознавча експертиза — доволі рідкісне явище для правозастосовної діяльності, однак вона є обов'язковою під час розслідування контрабанди культурних цінностей, оскільки засвідчення художнього, історичного, етнографічного та наукового значення конкретного об'єкта є підставою для збереження, відтворення й охорони та належить винятково до компетенції спеціалістів із відповідним статусом.

30 Шульга О., Лелюк Т. Зазнач. твір. С. 74—75. DOI: 10.33270/03233201.68 (дата звернення: 10.05.2025).

31 Вирок Октябр. райсуду м. Полтави ... URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96157122> (дата звернення: 10.05.2025).

32 Колесник Ю. В. Слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії як криміналістичні засоби діяльності слідчого в досудовому розслідуванні : дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2016. 198 с. ; Шульга О., Лелюк Т. Зазнач. твір. С. 68—78. DOI: 10.33270/03233201.68 (дата звернення: 10.05.2025).

Запитання про те, чи належить об'єкт до категорії культурних цінностей, слідчі доволі часто ставлять на розгляд експерта, однак відповідь на це запитання є вже компетенцією правників. Компетенція експерта полягає у визначенні художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору. Саме тому перед прийняттям рішення про призначення мистецтвознавчої експертизи доцільним є попереднє консультування зі спеціалістом у сфері мистецтвознавства, що дає змогу належно сформулювати експертні завдання, уточнити предмет дослідження та забезпечити якість зібраних доказів і подальшого висновку.

Оцінювання висновку експерта під час досудового розслідування передбачає з'ясування того, чи розв'язано всі завдання, поставлені перед експертом, з яких причин окремі з них неможливо розв'язати або що вплинуло на можливість їх розв'язання й чи доцільно призначати додаткову експертизу. На етапі оцінювання також важливо приділити увагу тому, чи відображено у висновку відомості про кваліфікацію та компетенцію експерта у відповідній галузі знань. Під час судового розгляду на етапі оцінювання висновку експерта можна провести його допит. Хоча закон прямо не визначає предмета допиту експерта на стадії досудового розслідування, відповідно до правової природи експертизи допит має стосуватися лише тих обставин, які стали відомими експертові у зв'язку з виконання ним експертного дослідження, або тих, які мають значення для належного оцінювання висновку.

Зауважимо, що під час розслідування контрабанди культурних цінностей важливо призначати мистецтвознавчу експертизу, а не звертатися до інших форм застосування спеціальних знань, оскільки лише проведення експертизи

гарантуватиме отримання доказу, який відповідатиме ознакам допустимості, належності та достовірності, а тому може стати підґрунтям доказування.

Art Forensics in Investigating and Proving Smuggling of Cultural Property

Yurii Kovalov

The purpose of this article is to determine the specifics of appointment of art forensics during investigation of the smuggling of cultural values, to reveal the significance of the expert's conclusion for the process of proof. For achieving this goal, such general scientific methods as analysis and synthesis, the method of system analysis, logical-structural, generalization, etc. were used. It was found that art historical expertise is a rather rare phenomenon for law enforcement activities, but it is mandatory for appointment during investigation of smuggling of cultural values, because certifying the fact that a specific object has artistic, historical, ethnographic and scientific significance, which is the basis for its further preservation, reproduction and protection, is exclusively within the competence of specialists with the appropriate status. It was established that during the investigation, investigators quite often address the question of whether an object belongs to the category of cultural values to forensic expert, however, the solution of this issue is already the competence of lawyers. The competence of forensic expert consists in determining artistic level, historical significance, cultural value and condition of the work. In view of this, it is emphasized that before making a decision to appoint an art expert, it is advisable to consult with a specialist in the field of art history; this allows to properly formulate expert tasks, clarify the research topic of and ensure quality of subsequent conclusion and the collected evidence. It was found that the assessment of the expert's conclusion during the pre-trial investigation involves finding out whether all the tasks assigned to the expert have

been solved, for what reasons some of them cannot be solved or what influenced the impossibility of solving them, and whether it is advisable to appoint an additional examination. At the assessment stage, it is important to pay attention to whether the conclusion reflects information about the expert's qualifications and competence in the relevant field of knowledge. During the trial, at the stage of evaluating the expert's conclusion, his interrogation may be conducted. Although the law does not directly determine the subject of the expert's interrogation at the stage of pre-trial investigation, in accordance with the legal nature of forensic examination, interrogation should concern only those circumstances that became known to the expert in connection with the performance of forensic research or those that are important for the proper assessment of the conclusion. It is justified that during investigation of the smuggling of cultural values, it is prudent to appoint an art historical examination, and not to resort to other forms of specific expertise application, because only the conduct of the examination will guarantee the receipt of evidence that meets the criteria of admissibility, relevance and reliability and therefore can be used as the basis for proof.

Keywords: criminal offense; crime; specific expertise; examination; art forensics; evidence evaluation.

Фінансування

Це дослідження не отримало жодного спеціального гранту від фінансових установ у державному, комерційному або некомерційному секторах.

Відмова від відповідальності

Засновники не грали жодної ролі у розробленні дослідження, добиранні й аналізуванні даних, рішенні про публікацію або підготовку рукопису.

Учасники

Автор зробив свій внесок винятково в інтелектуальну дискусію, що є основою цього документа, дослідження судової практики,

написання та редагування, і бере на себе відповідальність за її зміст і тлумачення.

Декларація щодо конфлікту інтересів

Автор заявляє, що у нього відсутній конфлікт інтересів.

References

- Bilenchuk, P. D., Shulha, O. O. (2016). Konso-lidovanyi porivnialno-analitychnyi analiz mystetstvoznavchykh doslidzhen v Ukraini: pravove i naukovu-metodychne zabezpechennia [Consolidated comparatively-analytical analysis of study of art researches in Ukraine: legal and scientifically-methodological providing]. *Porivnialno-analitychne pravo*. № 4. URL: https://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/4_2016.pdf [in Ukrainian].
- Bitaiiev, V. A., Shulhina, V. D., Shman, S. Yu. (2010). *Metodychni zasady ekspertnoho doslidzhennia kulturnykh tsinnosti* [Methodological principles of expert research of cultural values] : navch.-metod. posib. Kyiv. URL: http://library.nakkkim.edu.ua:8080/libdoc/knugu/knygy2/mystetstvoznavci/bitaiiev_metod_zasady.pdf [in Ukrainian].
- Buhaichuk, K. L., Korniiienko, D. M., Strelia-nyi, V. I. ta in. (2015). *Osoblyvosti pryznachennia i provedennia ekspertyzy shcho-do vyznachennia rozmiru materialnykh zbytkiv, shkody nemainovoho kharakteru, shkody dovkilliu, zapodiianoi kryminalnym pravoporushenniam* [Features of the appointment and examination to determine the amount of material damage, non-property damage, environmental damage caused by a criminal offense] : nauk.-metod. rek. Kharkiv. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/bea43b05-e24c-4252-9f87-e6560334535a/content> [in Ukrainian].
- Dibikov, O. O. (2024). Sudova mystetstvoznavcha ekspertyza [Forensic art expertise]. *Molodyi vchenyi*. № 6 (130). DOI: 10.32839/2304-5809/2024-6-130-5 [in Ukrainian].
- Doluda, A. O., Puklich, O. S. (2016). Klasyfikatsiia ob'ektiv sudovoi mystetstvoznavchoi ekspertyzy [Classification of the objects of forensic fine art examination]. *Teoriia ta*

- praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky*. Vyp. 16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpsek_2016_16_55 [in Ukrainian].
- Furman, Ya. V. (2009). *Osnovy metodyky rozsliduvannia kontrabandy kulturnykh tsinnosti* [The fundamentals of methodology of investigation of cultural property smuggling] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv. URL: <https://uacademic.info/ua/document/0410U001200> [in Ukrainian].
- Hora, I. V. (2015). *Problemy sudovo-mystetstvoznavchoi ekspertyzy v sudochynstvi Ukrainy* [Problems of forensic art expertise in legal proceedings of Ukraine]. *Chasopys Akademii advokatury Ukrainy*. T. 8. № 4 (29). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chaau_2015_8_4_4 [in Ukrainian].
- Kalashnykova, O. L. (2006). *Osnovy mystetstvoznavchoi ekspertyzy ta vartisnoi otsinky kulturnykh tsinnosti* [Fundamentals of art expertise and valuation of cultural values] : pidruchnyk. Kyiv. URL: <https://surl.li/dfqao> [in Ukrainian].
- Karpinska, N. (2017). *Problemni aspekty sudovoi mystetstvoznavchoi ekspertyzy* [Problematic Aspects of the Judicial Expertise of Artistic Works]. *Istoryko-pravovyi chasopys*. № 2 (10). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipch_2017_2_27 [in Ukrainian].
- Khodchenko, I. L. (2017). *Teoretychni aspekty sudovoi mystetstvoznavchoi ekspertyzy* [Theory aspects of the forensic art expertise]. *Kryminalistyka i sudova ekspertyza*. 2017. Vyp. 62. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2017_62_57 [in Ukrainian].
- Kolesnyk, Yu. V. (2016). *Slidchi ta nehlasni slidchi (rozshukovi) dii yak kryminalistychni zasoby diialnosti slidchoho v dosudovomu rozsliduvanni* [Investigative and covert investigative (detective) actions as forensic means of investigator's activity in pre-trial investigation] : dys. ... kand. yuryd. nauk. Kyiv [in Ukrainian].
- Kostin, M. I. (2003). *Kontrabanda. Dokazuvannia obstavyny vchynennia zlochynu na dosudovomu slidstvi* [Smuggling. Proving the circumstances of the crime during the pre-trial investigation] : monohrafiia. Kyiv [in Ukrainian].
- Kurko, M. N., Bilenchuk, P. D., Shulha, O. O. (2014). *Pravove i naukovе zabezpechennia mystetstvoznavchykh doslidzhen v Ukraini: systemnyi analiz* [Legal and scientific support for art history research in Ukraine: system analysis]. *Yevropeiski perspektyvy*. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evpe_2014_3_21 [in Ukrainian].
- Revenok, N. M. (2015). *Suchasni metody mystetstvoznavchoi ta tekhnolohichnoi ekspertyzy vyrobiv z portseliany ta faiansu* [Modern methods of study of art and technological examination of wares from porcelain and glazed pottery]. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakk-km_2015_2_35 [in Ukrainian].
- Romanov, M., Efremyan, E. (1999). *Modern methods of art and technological examination of porcelain and faience products* [Theoretical issues and general methodological provisions of forensic-trasological research of contact interaction of objects]. *Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy*. № 2 (17). URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/jspui/handle/123456789/4235> [in Ukrainian].
- Shulga, O. O. (2020). *Sudovo-mystetstvoznavcha ekspertyza u kryminalnomu sudochynstvi Ukrainy* [Forensic art expertise in the criminal justice of Ukraine] : dys. ... d-ra filos. u haluzi prava. Kyiv. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/fcfb0619-4a2a-4fae-b698-e923a28bc157/content> [in Ukrainian].
- Shulga, O., Lelyuk, T. (2023). *Orhanizatsiini y taktiko-psykholohichni zasady provedennia sudovo-mystetstvoznavchykh ekspertyz u kryminalnomu provadzhenni* [Organizational and Tactical and Psychological Fundamentals Conduct of Forensic art Examinations in Criminal Proceedings]. *Yurydychna psykholohiia*. № 1 (32). DOI: [10.33270/03233201.68](https://doi.org/10.33270/03233201.68) [in Ukrainian].

Ковальов, Ю. (2025). Мистецтвознавча експертиза в розслідуванні та доказуванні контрабанди культурних цінностей. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 2 (39). С. 162—174. DOI: [10.32353/khrife.2.2025.12](https://doi.org/10.32353/khrife.2.2025.12).